

Karpiesiuk, Renata

Spuścizna rękopiśmienna Tadeusza Czeżowskiego

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 25 (236), 99-112

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Renata Karpiesiuk

SPUŚCIZNA RĘKOPIŚMIENNA
TADEUSZA CZEŻOWSKIEGO

Postać Tadeusza Czeżowskiego — filozofa, profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, budziła szerokie zainteresowanie, zwłaszcza wśród jego uczniów i współpracowników. Efektem tego były wielokrotnie publikowane biografie Profesora oraz prezentacje różnorodnych sfer jego zainteresowań.

Sam Profesor opublikował swoją autobiografię, napisaną w 1976 r., a wydaną w 1977 r. na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”¹, której towarzyszyły dwa opracowania dotyczące działalności i poglądów naukowych Tadeusza Czeżowskiego, pióra bliskich mu współpracowników².

Jubileusz osiemdziesięciolecia urodzin był okazją do ofiarowania Profesorowi księgi pamiątkowej³. W dziesięć lat później współpracownicy z Uniwersytetu Toruńskiego ofiarowali mu kolejną księgę pamiątkową, wówczas też wydano specjalny, poświęcony jubilatowi, tom „Studiów Filozoficznych”⁴. W pracach tych zostały między innymi przedstawione: życiorys i działalność naukowa Tadeusza Czeżowskiego⁵.

Jest też kilka artykułów w czasopismach naukowych, przedstawia-

¹ T. Czeżowski, *Wspomnienia (Zapiski do autobiografii)*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, R. 22, 1977, nr 3, s. 429—439.

² I. Dąmbaska, *Tadeusz Czeżowski — jedność dzieła i osobowości*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, R. 22, 1977, nr 1, s. 21—25; L. Gumański, *O twórczości Tadeusza Czeżowskiego*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, R. 22, 1977, nr 1, s. 13—20.

³ *Rozprawy filozoficzne. Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia urodzin profesora Tadeusza Czeżowskiego*, Toruń 1969.

⁴ *Księga pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Czeżowskiego*, pod red. L. Gumańskiego, Toruń 1980; *Studia Filozoficzne*, 1979, nr 8 (tom poświęcony prof. Tadeuszowi Czeżowskiemu w 90 rocznicę urodzin).

⁵ I. Dąmbaska, *Tadeusz Czeżowski, Rozprawy filozoficzne*, Toruń 1969, s. 5—19; L. Gumański, *Tadeusz Czeżowski, Księga pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Czeżowskiego*, Toruń 1980, s. 5—8; tegoż, *Zręby filozofii Tadeusza Czeżowskiego*, *Studia Filozoficzne*, 1979, nr 8, s. 9—13; T. Kotarbiński, *Oblicze filozoficzne Tadeusza Czeżowskiego*, *Rozprawy filozoficzne*, Toruń 1969, s. 21—23.

jących różne sfery działalności i zainteresowań naukowych. Narcyz Łubnicki omówił dość szeroko poglądy naukowe Tadeusza Czeżowskiego zawarte w jego twórczości naukowej⁶. Stanisław Pacuła przedstawił Tadeusza Czeżowskiego jako teoretyka pluralizmu metafizycznego, a Jan Rybicki omówił jego poglądy etyczne⁷. Zbigniew Zwinogrodzki przedstawił działalność Profesora jako nauczyciela akademickiego⁸. Leon Gumański scharakteryzował Tadeusza Czeżowskiego „jako człowieka”⁹. Zamiłowanie profesora Tadeusza Czeżowskiego do turystyki górskiej i umiłowanie gór, które towarzyszyło mu przez całe życie, przedstawił Andrzej Tomczak¹⁰. Po śmierci napisano kilka nekrologów charakteryzujących postać profesora Czeżowskiego¹¹. Bibliografię prac zestawił Wiesław Mincer¹².

Główne fakty z życia Tadeusza Czeżowskiego były wielokrotnie przedstawiane w literaturze. Mimo to wydaje się celowe przedstawienie zarysu biografii z podkreśleniem faktów, które znalazły odbicie w pozostawionej przez niego spuściźnie rękopiśmiennej¹³.

Urodził się 26 lipca 1889 r. w Wiedniu. Ojciec jego — Jan Adam — po odbyciu studiów prawniczych był starostą powiatowym w Gorlicach i w Żółkwi, a następnie został przeniesiony do Lwowa, gdzie osiadł w 1899 r. objawszy stanowisko radcy Namiestnictwa Galicyjskiego. Matka — Helena z domu Kuschée — pochodziła z drobnomieszczańskiej rodziny lwowskiej.

Tadeusz Czeżowski rozpoczął naukę w Żółkwi, jednakże szkołę powszechną ukończył już we Lwowie, tam też uczęszczał najpierw do V, a potem do III Gimnazjum. Egzamin dojrzałości złożył w 1907 r. Z domu rodzinnego wyniósł szerokie zainteresowania humanistyczne — szczególnie do muzyki i poezji.

⁶ N. Łubnicki, *Próba syntetycznego ujęcia twórczości i działalności naukowej prof. dra Tadeusza Czeżowskiego*, *Studia Filozoficzne*, 1980, nr 3, s. 45—57.

⁷ S. Pacuła, *Tadeusz Czeżowski jako teoretyk pluralizmu metafizycznego*, *Życie i Myśl*, 1969, nr 4, s. 53—68; J. Rybicki, *Poglądy etyczne profesora Tadeusza Czeżowskiego*, *Życie i Myśl*, 1969, nr 4, s. 82—96.

⁸ Z. Zwinogrodzki, *Tadeusz Czeżowski jako nauczyciel akademicki*, *Ruch Filozoficzny*, 1981, nr 2—4, s. 9—21.

⁹ L. Gumański, *Tadeusz Czeżowski jako człowiek*, *Ruch Filozoficzny*, 1981, nr 2—4, s. 23—28.

¹⁰ *Materiały do biografii ludzi gór*, A. Tomczak, *Tadeusz Czeżowski*, *Wierchy*, R. 53, 1988, s. 319—322.

¹¹ Z. Branach, *Życie społeczne* [artykuł po zgonie prof. T. Czeżowskiego], *Argumenty*, 1981, nr 25, s. 6—7; I. Dąbska, *Wspomnienia o profesorze Tadeuszu Czeżowskim*, *Tygodnik Powszechny*, 1981, nr 13, s. 4; J. Pelc, *Wspomnienie pozgonne o Tadeuszu Czeżowskim*, *Studia Semiotyczne*, t. 12, 1982, s. 5—8.

¹² W. Mincer, [bibliografia prac T. Czeżowskiego], *Ruch Filozoficzny*, 1981, nr 2—4, s. 37—48.

¹³ Przy pisaniu biogramu oparto się głównie na autobiografii oraz wyżej cytowanych pracach następujących autorów: I. Dąbskiej, L. Gumańskiego, N. Łubnickiego.

Zainteresowania filozoficzne rozbudziły się u Tadeusza Czeżowskiego około szesnastego roku życia, kiedy to próbował rozwiązywać problemy etyczne. Już wówczas powstał jego pierwszy esej, wysłany — za namową nauczyciela — do „Przeglądu Filozoficznego”, który jednak nie został wydrukowany. W tych młodzieńczych latach rozbudziła się u niego miłość do gór — robił wycieczki po Karpatach i z wielkim upodobaniem uprawiał jazdę na nartach. To umiłowanie gór i turystyki cechowało go przez całe życie.

W 1907 r. zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Lwowskiego, na którym studiował filozofię, matematykę i fizykę. Filozofię wykładał wówczas profesor Kazimierz Twardowski, twórca pierwszego seminarium filozoficznego na Uniwersytecie Lwowskim. Pod jego kierunkiem rozwijała się działalność lwowskiej szkoły filozoficznej. Zapoczątkowany w czasie studiów kontakt Tadeusza Czeżowskiego z Kazimierzem Twardowskim przerodził się w długoletnią przyjaźń i współpracę obu filozofów. Późniejsze zainteresowanie logiką zawdzięczał Czeżowski innemu swojemu nauczycielowi — Janowi Łukasiewiczowi. Matematykę studiował u Wacława Sierpińskiego, a fizykę u Ignacego Zakrzewskiego i Mariana Smoluchowskiego.

W 1912 r. Tadeusz Czeżowski złożył egzamin na nauczyciela szkół średnich z matematyki i fizyki. Doktoryzował się w 1914 r. z filozofii na podstawie rozprawy *Teoria klas*, napisanej pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego. Promocja doktorska, wskutek wydarzeń wojennych, odbyła się w następnym roku w Wiedniu. Otrzymał wówczas wysokie wyróżnienie przyznawane doktorantom za celujące wyniki studiów — pierścień „sub auspiciis Imperatoris”, a w 1920 r. habilitował się na Uniwersytecie we Lwowie na podstawie pracy *Zmienne i funkcje*. W 1923 r. został powołany na Katedrę Filozofii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, i tam uzyskał w 1936 r. tytuł profesora zwyczajnego.

Zanim to nastąpiło, bezpośrednio po studiach, podjął pracę w charakterze nauczyciela w VI Gimnazjum lwowskim. W 1914 r. wstąpił ochotniczo do służby wojskowej w drużynach sokolich, a po ich rozwiązaniu przybył do Wiednia, gdzie został zatrudniony przez rektora Uniwersytetu Lwowskiego Kazimierza Twardowskiego jako opiekun domu akademickiego dla uchodźczej młodzieży akademickiej. Po uruchomieniu studiów uniwersyteckich powrócił do Lwowa, gdzie pełnił obowiązki kierownika kancelarii uniwersyteckiej w latach 1915—1918. Był to okres twardej służby administracyjnej pod kierownictwem Kazimierza Twardowskiego. Za jego poparciem został Tadeusz Czeżowski powołany w 1918 r. do pracy w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, gdzie pracował do 1923 r. — najpierw jako referent, następnie kierownik Departamentu Nauki i Szkół Wyższych. W tym okresie położył wielkie zasługi dla organizacji i unifikacji szkolnictwa wyż-

szego w odrodzonej Polsce, zwłaszcza dla Uniwersytetu Wileńskiego, a także Uniwersytetu Warszawskiego i Poznańskiego.

W 1923 r. — jak wspomniano — Tadeusz Czeżowski objął Katedrę Filozofii na Uniwersytecie Stefana Batorego, którego organizacją zajmował się wcześniej, jako pracownik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W latach 1933—1935 był prorektorem, a w latach 1935—1937 dziekanem Wydziału Humanistycznego, następnie prodziekanem tego Wydziału. Od 1926 r. stale przewodniczył Komisji egzaminów magisterskich, a od 1928 r. był prezesem Komisji egzaminów państwowych dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich w Wilnie.

W 1929 r. ożenił się z Antoniną Packiewiczówną, która jako studentka romanistyki była słuchaczką jego wykładów. Przez małżeństwo wszedł Tadeusz Czeżowski we współposiadanie i zarząd majątku Hryhorowicze, który był częścią majątku żony, jaka znalazła się w granicach państwa polskiego. Położony był w najdalszym krańcu północno-wschodniej Polski. Majątkiem zarządzał bezpośrednio Józef Iwanowski.

Swoją działalność dydaktyczną rozpoczął profesor Tadeusz Czeżowski wykładem „O filozofii”, określając w nim m.in. istotę filozofii jako nauki.

Organizując własną Katedrę dążył do stworzenia w Wilnie środowiska filozoficznego. Został kuratorem Koła Filozoficznego studentów Uniwersytetu Stefana Batorego, a w 1927 r. założył Wileńskie Towarzystwo Filozoficzne, skupiające oprócz filozofów, także reprezentantów z innych dziedzin. Działał też w Wileńskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, w jego III Wydziale. Był kuratorem wielu stowarzyszeń akademickich. Jego zainteresowania przejawiały się w członkowstwie i udziale w pracach wielu towarzystw naukowych.

Pod kierunkiem profesora Czeżowskiego rozpoczęto na Seminarium Filozoficznym pracę nad Polskim Słownikiem Filozoficznym. W 1937 r. zorganizował „Towarzyski Zjazd Filozoficzny” w Wilnie, który był ogólnopolskim spotkaniem filozofów.

Był też organizatorem i gorącym propagatorem sportu akademickiego. Sam czynnie uprawiał taternictwo połączone z alpinistyką i narciarstwem. Swoje zainteresowania rozwijał inicjując założenie w 1924 r. Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Wilnie, którego był wieloletnim prezesem.

Nie zaprzestał swojej działalności po wybuchu wojny. Po zamknięciu Uniwersytetu Stefana Batorego nauczał w tajnym szkolnictwie wyższym i średnim. Kierował zebraniem filozoficznymi, na których wygłosił 143 odczyty, poruszając w nich głównie — bardzo wówczas aktualne — zagadnienia etyczne. Pomagał zagrożonym przez hitlerowców rodzinom żydowskim. Sam był dwukrotnie więziony.

Latem 1945 r. wraz z innymi profesorami wileńskimi przyjechał do Torunia, aktywnie włączając się w organizowanie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Był delegatem do spraw młodzieży w Senacie Akademickim,

przewodniczącym Senackiej Komisji Kontroli i kuratorem „Bratniej Pomocy”.

Na Uniwersytecie Mikołaja Kojernika objął też kierownictwo Katedry Filozofii I (przemianowanej w 1951 r. w Katedrę Logiki) i wraz z — przybyłym również z Wilna — Henrykiem Elzenbergiem rozpoczął tworzenie ośrodka filozoficznego w Toruniu. Tadeuszowi Czeżowskiemu przypadł zaszczyt wygłoszenia pierwszego wykładu w nowo powstałym Uniwersytecie — w listopadzie 1945 r.

W Toruniu rozwinął działalność dydaktyczną, wygłaszając wykłady z historii filozofii. W 1947 r. został kuratorem Koła Filozoficznego studentów. Założył też Toruńskie Towarzystwo Filozoficzne, które w 1948 r. zostało przekształcone w Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Rozpoczął także działalność wydawniczą, wznawiając w 1948 r. czasopismo „Ruch Filozoficzny”, wychodzące przed wojną we Lwowie (założone w 1911 r. za sprawą Kazimierza Twardowskiego) i redagował je z kilkuletnią przerwą do końca życia. Kontynuował również, zapoczątkowaną w Wilnie, pracę nad Polskim Słownikiem Filozoficznym. Jednak wydawnictwo to nie znalazło wówczas uznania i poparcia finansowego i nie zostało opublikowane. Przygotowywał wiele własnych publikacji, a także uczestniczył w działalności redakcyjnej wielu wydawnictw, recenzował również prace innych osób.

Brał czynny udział w życiu naukowym Torunia, pełniąc przez kilka lat funkcję sekretarza generalnego Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a następnie przewodniczącego Wydziału II — Filologiczno-Filozoficznego.

Jego pozauniwersytecka działalność naukowa rozpoczęła się w 1951 r., kiedy to objął stanowisko profesora w Zakładzie Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. Prowadził badania nad historią logiki, organizując konferencje grupy metodologicznej z tej dziedziny w Krakowie do 1974 r. Brał też czynny udział w pracach Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i innych towarzystw.

W 1960 r. profesor Tadeusz Czeżowski przeszedł niechętnie na emeryturę, pozostając czynnym naukowo do końca życia. Kontynuował działalność naukową i dydaktyczną. Uczestniczył w przewodach doktorskich i habilitacyjnych, a także prowadził konwersatorium filozoficzne dla pracowników Instytutu Nauk Społecznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Za swoją działalność został wyróżniony Medalem Mikołaja Kopernika, Polskiej Akademii Nauk oraz Medalem za zasługi położone dla rozwoju Uczelni, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, przyznany w 1978 r. Senat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika uhonorował profesora Tadeusza Czeżowskiego w 1979 r. tytułem doktora honoris causa.

Profesor Czeżowski w autobiografii podzielił swoje życie na trzy, przedzielone wojnami światowymi okresy: lwowski — młodość, warszawsko-wileński — dojrzałość, toruński — starość. Uważał, że okres

dojrzałości intelektualnej nastąpił u niego około pięćdziesiątego roku życia. Jego biografowie uważają, że okres toruński był u Tadeusza Czeżowskiego okresem pełnego rozwoju twórczości naukowej.

Tadeusz Czeżowski należał do najwybitniejszych filozofów polskich. Jego twórczość naukowa obejmowała różne dziedziny filozofii. Najwięcej prac poświęcił zagadnieniom logiki, teorii poznania i teorii nauk. Interesowały go głównie zagadnienia metody analitycznej i rozumowania. Opublikował ponad 150 prac. W swej działalności naukowej opierał się często na wskazaniach Kazimierza Twardowskiego. Program swojego nauczyciela podejmował i rozwijał uprawiając zwłaszcza szeroko rozumianą logikę, teorię nauk i etykę. Stosował metodę analityczną jako właściwą, naukową metodę w filozofii. Związek z nauczycielem widoczny był także w postawie duchowej i w działalności życiowej Tadeusza Czeżowskiego.

Był znakomitym nauczycielem akademickim. Pod jego opieką i kierunkiem stopnie doktorskie otrzymało kilkanaście osób, kilkoro z nich uzyskało tytuły docenta i profesora.

Walczył o kulturę logiczną społeczeństwa i domagał się wolności nauki i nauczania. Był człowiekiem ładu, znakomitym organizatorem pracy, dokładnym, systematycznym i słownym.

Zmarł w Toruniu 28 lutego 1981 r.

Profesor Tadeusz Czeżowski pozostawił bogatą spuściznę dokumentującą jego długie twórcze życie. W 1971 r. część zgromadzonych przez siebie materiałów przekazał do Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Przeważały wśród nich materiały biograficzne, rodzinne, dużo materiałów dotyczących działalności organizacyjnej i pozanaukowej oraz prace naukowe i materiały warsztatowe powstałe głównie w okresie lwowskim i wileńskim, a także korespondencja kończąca się około 1960 r. Najwcześniejsze materiały pochodzą z okresu studiów na Uniwersytecie Lwowskim.

Drugą część swego archiwum twórca spuścizny przekazał także do Archiwum Uniwersyteckiego w 1980 r., a więc krótko przed śmiercią. W jej skład wchodzi materiały dokumentujące działalność naukową, głównie pozauniwersytecką Profesora, przede wszystkim z okresu po jego przejściu na emeryturę, czyli od 1960 r. do końca życia. Jest tu szeroko reprezentowana działalność wydawnicza, kontynuowane i zaczęte prace naukowe, odczyty i wykłady oraz bardzo duża liczba recenzji prac naukowych, rozpraw doktorskich i habilitacyjnych i opinii naukowych. Jest też bardzo bogata korespondencja powstała po 1960 r. oraz materiały naukowe innych osób, głównie filozofów polskich. W tej części spuścizny znalazły się też materiały biograficzne, rodzinne oraz materiały o twórcy spuścizny.

Także w 1980 r. powstało z inicjatywy Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika nagranie wspomnień profesora Czeżowskiego, doty-

czących jego życia i działalności naukowej, które stanowi uzupełnienie spuścizny rękopiśmiennej¹⁴.

Zgodnie z wolą profesora Tadeusza Czeżowskiego, wszystkie zgromadzone przez niego materiały miały się znaleźć w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika¹⁵. Jednak pozostałą część spuścizny po śmierci Profesora spadkobiercy przekazali wraz z księgozbiorem do Biblioteki Uniwersyteckiej. Są to głównie dokumenty rodzinne. Wśród nich akt urodzenia i akt zgonu, dokumenty repatriacyjne rodziny Czeżowskich, dokumenty żony i córki Teresy, fotografie i korespondencja rodzinna. Są też wśród nich materiały dotyczące działalności Tadeusza Czeżowskiego w okresie toruńskim. Jest tu niewiele akt związanych z działalnością naukową, część prac naukowych (recenzje, artykuły, referaty) oraz prace naukowe innych osób.

Tak więc obecnie spuścizna Tadeusza Czeżowskiego jest rozbita i znajduje się w Archiwum i Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Każda z tych dwóch części spuścizny została uporządkowana w różny sposób. Spowodowała to liczba i zawartość treściowa materiałów znajdujących się w poszczególnych częściach oraz zastosowanie różnych metod opracowania.

Złożone w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej materiały zostały podzielone na osiem grup rzeczowych. Są to: materiały twórczości naukowej, materiały działalności naukowej, materiały biograficzne, korespondencja, zdjęcia, materiały Antoniny Czeżowskiej, prace i artykuły innych osób, inne. W wyniku uporządkowania utworzono 57 jednostek inwentarzowych¹⁶. Biblioteka planuje w przyszłości dokładne opracowanie tej części spuścizny.

Większość materiałów dokumentujących życie i działalność profesora Tadeusza Czeżowskiego znajduje się w Archiwum Uniwersyteckim. Były one opracowywane sukcesywnie w miarę napływu poszczególnych części spuścizny. Pierwszy etap porządkowania przeprowadzono po przejęciu akt w latach 1975—1976. Było to porządkowanie wstępne. Należy zwrócić uwagę na sposób gromadzenia materiałów przez twórcę spuścizny. Tadeusz Czeżowski gromadził je według założonego planu, tworząc grupy rzeczowe odpowiadające w zasadzie rodzajom prowadzonej działalności. Materiały składane były bardzo skrupulatnie w teczkach i skoroszytach i często opatrzone uwagami twórcy spuścizny, służącymi pomocą archiwście i przyszłemu badaczowi. Profesor Czeżowski zgromadził też dość dużą liczbę akt różnych organizacji, którymi kierował i w których aktywnie działał. Rozważając całość spuścizny nie wyłączono z niej akt tych towarzystw, uważając, że stanowią one cenne uzupeł-

¹⁴ Wspomnienia Tadeusza Czeżowskiego, Archiwum UMK, sygn. T — 39.

¹⁵ T. Czeżowski, *Przemówienie na doktorat honoris causa UMK*, Głos Uczelni, Biuletyn Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1979 (8/9), s. 76.

¹⁶ Inwentarz Działu Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej, nr 1585—1642.

nienie do charakterystyki działalności Tadeusza Czeżowskiego, szczególnie dotyczącej okresu wileńskiego. Przy porządkowaniu spuścizny starano się uwzględnić sugestie jej twórcy, zmieniając jej układ tylko wtedy, kiedy było to konieczne w celu wyraźnego rozgraniczenia tematycznie różnych materiałów oraz scalenia materiałów dotyczących tych samych rodzajów działalności, nadając im układ rzeczowo-chronologiczny.

Przejęta w 1980 r. druga część spuścizny posiadała też podobny do pierwszej układ nadany jej przez twórcę. Różniła się jednak głównie zawartością i okresem wytworzenia znajdujących się w niej akt. Są to, jak wyżej wspomniano, materiały dotyczące w zasadzie działalności i twórczości naukowej profesora Tadeusza Czeżowskiego w Toruniu po 1960 r. Została ona opracowana w latach 1983—1985 przez pracowników Archiwum Uniwersyteckiego przy współpracy studentek archiwistyki.

Po wstępnym uporządkowaniu obu części spuścizny dokonano ich scalenia. Całość opracowano, podzielono na grupy rzeczowe, według których ułożono sporządzony inwentarz kartkowy umożliwiający w zasadzie dotarcie do poszczególnych grup materiałów. Utworzony w ten sposób zespół liczy 249 jednostek archiwalnych akt. Archiwum zdaje sobie sprawę, że różnorodność materiałów w spuściznie i ich znaczna liczba wymaga uzupełnienia inwentarza dodatkowymi pomocami. Przede wszystkim należy sporządzić indeksy do korespondencji i prac naukowych.

Obydwie części spuścizny Tadeusza Czeżowskiego (archiwalna i biblioteczna) posiadają podstawowe pomoce archiwalne. Uzupełnia je przewodnik archiwalny obejmujący całość spuścizny opracowany na seminarium magisterskim pod kierunkiem Bohdana Ryszewskiego¹⁷.

Omówienie zawartości spuścizny ograniczymy do ogólnej charakterystyki znajdujących się w niej materiałów, posługując się układem zastosowanym w Archiwum, włączając do niego część znajdującą się w Bibliotece. Są to następujące grupy rzeczowe:

- I. Materiały działalności organizacyjnej, dydatycznej i wydawniczej.
- II. Materiały twórczości naukowej.
- III. Materiały biograficzne.
- IV. Materiały rodzinne.
- V. Korespondencja.
- VI. Materiały inne i osób obcych.

Charakteryzując materiały znajdujące się w poszczególnych grupach rzeczowych chcielibyśmy zwrócić uwagę na ich szczególne rodzaje, bądź specjalną, naszym zdaniem, ważność dokumentowanych przez nie rodzajów działalności, twórczości naukowej i innych dziedzin pracy i sfer życia twórcy spuścizny.

¹⁷ Ewa Warmuth, Spuścizna profesora Tadeusza Czeżowskiego (przewodnik), praca magisterska napisana pod kierunkiem dra hab. B. Ryszewskiego, 1985, Archiwum UMK, sygn. 48 081.

Omawiany przez nas zespół akt liczy łącznie 306 jednostek archiwalnych. Są to: materiały rękopiśmienne, maszynopisy, materiały drukowane oraz fotografie, rysunki, mapy, plany, informatory i inne druki, jak np. zaproszenia, druki ulotne, wycinki prasowe. Materiały te pochodzą z lat 1874—1981.

I. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACYJNEJ, WYDAWNICZEJ, DYDAKTYCZNEJ (NAUKOWEJ I POZANAUKOWEJ)

Pochodzą one z lat 1920—1978, dotyczą więc działalności twórcy spuścizny głównie w okresie wileńskim i toruńskim. Z liczby przedsięwzięć organizacyjnych w poszczególnych okresach można sądzić, że profesor Czeżowski najaktywniej włączał się w tę działalność w czasie, kiedy pracował na Uniwersytecie Stefana Batorego, zajmując się głównie organizacją i działalnością różnych stowarzyszeń naukowych, a także uczestniczył w pracach pozauniwersyteckich organizacji społecznych odpowiadających jego zainteresowaniom naukowym i pozanaukowym. W okresie toruńskim, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych, wycofał się z działalności uniwersyteckiej, poza dydaktyką. Nie osłabła jednak jego inicjatywa organizacyjna, którą nadal przejawiał, zajmując się głównie działalnością naukową i wydawniczą.

Z okresu wileńskiego pochodzą materiały stowarzyszeń akademickich, między innymi: akta Biura Administracyjnego dla Towarzystw Naukowych z lat 1930—1938, dotyczące głównie spraw finansowych, stypendialnych, lista towarzystw działających przy Uniwersytecie Stefana Batorego. Profesor Tadeusz Czeżowski był prezesem tego Biura. Materiały Stowarzyszenia Grona Nauczycielskiego Uniwersytetu Stefana Batorego z lat 1923—1939, którego skarbnikiem był Tadeusz Czeżowski. Są wśród nich: statut, deklaracje, protokoły posiedzeń, sprawozdania i korespondencja. A także akta innych stowarzyszeń uniwersyteckich skupiających młodzież akademicką, których kuratorem był Tadeusz Czeżowski. Jest też dość duża grupa materiałów dotyczących działalności profesora Czeżowskiego w różnych komisjach uniwersyteckich w latach 1924—1939.

Działalność pozauniwersytecką o charakterze naukowym dokumentują materiały Wileńskiego Towarzystwa Filozoficznego z lat 1924—1939, którego założycielem i przewodniczącym był Tadeusz Czeżowski. Działalność tego towarzystwa miała duży związek z Uniwersytetem, poprzez jej charakter i skład członków. W materiałach towarzystwa znajdują się między innymi: statut, protokoły posiedzeń, sprawozdania, materiały finansowe i korespondencja. Zachowały się też materiały dotyczące organizacji jubileuszu Kazimierza Twardowskiego z lat 1920—1922 oraz zjazdu jego uczniów, który odbył się we Lwowie w dniach 11—12 lutego 1939 r. (między innymi lista uczniów Profesora). Jest też ciekawa dokumentacja dotycząca zorganizowanego przez Tadeusza Czeżowskiego Towarzystwskiego Zjazdu Filozoficznego w Wilnie w dniach 2—5 lipca 1937 r.

W materiałach Zjazdu znajduje się bardzo starannie przygotowana kronika ilustrowana zdjęciami. Są też materiały dotyczące organizacji trzech zjazdów filozoficznych, które odbyły się w latach 1923—1936 we Lwowie, Warszawie i Krakowie, uzupełniają je wycinki prasowe dotyczące zjazdu krakowskiego.

Zainteresowania pozanaukowe i działalność w tym zakresie Tadeusza Czeżowskiego w Wilnie można prześledzić na podstawie zachowanych przez niego materiałów: Oddziału Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, którego był założycielem i prezesem, z lat 1924—1939¹⁸, Wileńskiego Towarzystwa Narciarzy z lat 1924—1937, którego był sekretarzem oraz Towarzystwa Polsko-Francuskiego z lat 1936—1939, w którym Tadeusz Czażowski był skarbnikiem.

Działalności dydaktycznej profesora Czeżowskiego na Uniwersytecie Stefana Batorego dotyczą materiały prowadzonego przez niego Seminarium Filozoficznego z lat 1923—1939 (sprawozdania, listy obecności, kolokwia), korespondencja dotycząca opracowywanego na tym seminarium działu polskiego do wydawnictwa Friedrich Überwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie z 1924 r., a także materiały Koła Filozoficznego studentów Uniwersytetu Stefana Batorego z lat 1922—1939 (protokoły zebrań, korespondencja, rozliczenia finansowe).

Okresu toruńskiego dotyczą materiały działalności naukowej w instytutach naukowych Polskiej Akademii Nauk i w towarzystwach naukowych, działalności wydawniczej i dydaktycznej.

Działalność naukową odzwierciedlają materiały z pracy w Grupie IV historii logiki oraz w Radzie Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk z lat 1953—1967, a także Sekcji i Zespołu Logiki Komitetu Filozoficznego również Polskiej Akademii Nauk. Bardzo skrupulatnie zebrane zostały materiały konferencji Historii Logiki organizowanych przez profesora Czeżowskiego. Materiały te pochodzą z lat 1959—1975 (21 konferencji w Krakowie). Ciekawa jest również korespondencja Tadeusza Czeżowskiego z Zarządem Głównym Polskiego Towarzystwa Filozoficznego z lat 1956—1969 i 1973. Bardzo szeroko została w tej części spuścizny udokumentowana działalność wydawnicza, szczególnie materiałami dotyczącymi „Ruchu Filozoficznego” z lat 1949—1951 oraz innych prac przygotowywanych pod redakcją Tadeusza Czeżowskiego. Dzięki spuściznie można prześledzić kontynuację prac nad słownikiem filozoficznym z lat 1959—1965, prace Komitetu Wydawniczego pism Kazimierza Twardowskiego z lat 1959—1977 (korespondencja, protokoły komitetu, maszynopisy przygotowywanych prac). Zachowały się również materiały do księgi pamiątkowej poświęconej Władysławowi

¹⁸ Bliżej zawartość tej części materiałów omówił A. Tomczak, *Materiały do dziejów Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w spuściznie po Tadeuszu Czeżowskim*, Wierchy, R. 52, 1983, s. 310—311.

Tatarkiewiczowi z lat 1958—1960 (korespondencja redakcyjna) oraz materiały do słownika biograficznego, w którym dział Filozofia przygotowany został przez Tadeusza Czeżowskiego, z lat 1957—1958, a także obszerna korespondencja z różnymi wydawnictwami naukowymi i popularnonaukowymi z lat 1957—1973.

Bardzo skromnie natomiast jest tu reprezentowana działalność dydaktyczna, głównie materiałami Seminarium Filozoficznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika z lat 1948—1951.

II. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

Została tu bardzo szeroko zaprezentowana działalność twórcza całego życia profesora Czeżowskiego. Materiały te pochodzą z lat 1909—1980. Są to rękopisy i maszynopisy artykułów naukowych, przemówień, wspomnień i biografii, odczytów, referatów, a także podręczników i skryptów. Najwięcej prac, znajdujących się w tej grupie pochodzi z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych; prawie wszystkie zostały opublikowane. Prace te obejmują wszystkie dziedziny wiedzy, którymi zajmował się profesor Tadeusz Czeżowski, a wśród nich podręczniki i skrypty Profesora: *Logika*, *Podręcznik dla studiujących nauki filozoficzne*, *Logika*, *Kurs elementarny*, *Skrypt wykładów dla humanistów* (wydanie 3). *Odczyty filozoficzne* (wydanie 2 — poprawione i rozszerzone), *Filozofia na rozdrożu*, *Analizy metodologiczne* (1964) oraz ostatnia niedokończona praca pt. *Rozważania metaetyczne* (pisana przed 1980 r.).

Duża liczba recenzji i opinii świadczy o poważnym autorytecie naukowym Tadeusza Czeżowskiego w środowisku filozoficznym. Recenzje prac doktorskich i magisterskich powstałych pod kierunkiem Tadeusza Czeżowskiego i innych osób, recenzje różnych prac naukowych, w tym prac habilitacyjnych, podręczników i skryptów (między innymi: Władysława Tatarkiewicza, Izydory Dąbmskiej i Tadeusza Kotarbińskiego), opinie i recenzje dotyczące działalności i dorobku naukowego uczniów i współpracowników w celu nadania tytułów naukowych docenta i profesora. Pochodzą one z lat 1948—1980.

Tę część spuścizny uzupełniają materiały warsztatowe z lat 1908—1978, przede wszystkim notatki z wykładów w okresie studiów we Lwowie, z lat 1908—1912: historii filozofii profesora Twardowskiego, matematyki profesora Sierpińskiego, logiki profesora Łukasiewicza, a także własne przemyślenia i notatki z książek. Notatki z okresu wileńskiego świadczą o precyzowaniu się zainteresowań naukowych Tadeusza Czeżowskiego, głównie w kierunku logiki. Natomiast notatki toruńskie dotyczą głównie logiki i historii filozofii, a wśród nich są materiały przygotowywane do wykładów dla studentów różnych wydziałów oraz na seminaria filozoficzne i konwersatoria. W materiałach warsztatowych są też fiszki rzeczowe i biograficzne dotyczące filozofów polskich.

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

Pochodzą one z lat 1909—1981. Stanowią je głównie: legitymacje i zaświadczenia, dokumenty osobiste, zaproszenia, informacje „o sobie” oraz zdjęcia.

Legitymacje i zaświadczenia znajdujące się w spuściznie pochodzą z lat 1909—1981. Najwcześniejsza legitymacja dotyczy członkostwa w Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Kopernika we Lwowie (1909), następna z 1912 r. — legitymacja członkowska Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie. Ciekawe są też legitymacje — legionisty wydana przez Wydział Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego oraz Organizacji Stałych Drużyn Sokolich Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z 1914 r. Zaświadczenia dotyczą między innymi zatrudnienia Tadeusza Czeżowskiego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Wśród dokumentów osobistych z lat 1942—1981 znajdują się: akt urodzenia, akt zgonu, dyplomy honorowe, ankiety, a także kalendarze i książeczka oszczędnościowa.

Dużą i bardzo ciekawą część materiałów stanowią różne zaproszenia kierowane do Tadeusza Czeżowskiego w latach 1919—1934. Najciekawsze spośród nich to: zaproszenie na otwarcie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie wraz z programem uroczystości (1919), zaproszenie Akademickiego Komitetu Obchodu 10-lecia Odzyskania Niepodległości, zaproszenie Naczelnika Państwa na raut, zaproszenie Prezydenta Rzeczypospolitej Stanisława Wojciechowskiego na raut i inne.

Znajdują się też w spuściznie nieliczne materiały autobiograficzne, są to: notatki luźne do wspomnień, informacje o sobie (prawdopodobnie do celów wydawniczych) oraz wspomnienia — zapiski do autobiografii.

Dokumentację biograficzną uzupełniają materiały ze spotkania uczniów Tadeusza Czeżowskiego, które odbyło się w dniach 27—28 czerwca 1959 r. oraz z uroczystości osiemdziesięciolecia urodzin Profesora.

Ponadto zachowało się kilkanaście zdjęć — głównie z okresu wileńskiego, są to zdjęcia z wycieczek Tadeusza Czeżowskiego ze studentami w okolice Wilna oraz ofiarowane Profesorowi zdjęcia zbiorowe jego studentów z różnych kół akademickich¹⁹.

IV. MATERIAŁY RODZINNE

Grupę tę tworzą, pochodzące z lat 1874—1974, materiały uzupełniające do biografii Tadeusza Czeżowskiego, również archiwalia członków

¹⁹ Uzupełnieniem spuścizny, zwłaszcza dla toruńskiego okresu życia, są akta osobowe T. Czeżowskiego, Archiwum UMK, sygn. K — 8/130 oraz dokumentacja dotycząca nadania tytułu doktora honoris causa prof. T. Czeżowskiemu, Archiwum UMK, sygn. R — 36/38.

jego rodziny, a także materiały majątkowe i finansowe oraz korespondencja rodzinna. Uzupełnieniem ich są fotografie i rysunki.

Papiery ojca — Jana Adama Czeżowskiego — pochodzą z lat 1874—1911 i dotyczą głównie jego pracy urzędniczej, natomiast materiały żony — Antoniny Czeżowskiej — pochodzą z lat 1920—1966. Są to głównie świadectwa z okresu nauki w szkole średniej i studiów uniwersyteckich, a także legitymacje i różne jej własne prace literackie. W materiałach córki — Teresy Czeżowskiej — z lat 1937—1952 również znajdujemy głównie świadectwa z okresu pobierania nauki, legitymacje i różne zaświadczenia. Są też materiały Jadwigi Packiewiczówny (siostry żony) z lat 1926—1949.

Do tej grupy włączona została obszerna dokumentacja majątku Hryhorowicze z okresu międzywojennego, głównie finansowa i zarządu majątku oraz dokumentacja dotycząca spraw bytowych rodziny Czeżowskich.

Korespondencja rodzinna pochodzi z lat 1927—1974. Są to przede wszystkim listy Tadeusza Czeżowskiego do żony i córki, a także listy Antoniny Czeżowskiej do męża i córki Teresy do ojca.

Uzupełnienie tej grupy materiałów stanowią zdjęcia rodzinne, których jest niewiele oraz rysunki majątku Hryhorowicze wykonane w 1937 r.

V. KORESPONDENCJA

Jest to bardzo bogaty zbiór liczący przeszło pięć tysięcy listów, świadczący o niezwykle szerokich kontaktach profesora Czeżowskiego. Listy pochodzą z lat 1924—1981 i układają się w dwie oddzielne grupy: korespondencja wpływająca od osób i instytucji w formie maszynopisów i listów pisanych odręcznie, kopie maszynowe listów pisanych do różnych osób i instytucji. Korespondencja wypływająca jest ze zrozumiałych względów mniej liczna, ale również niezwykle bogata. Brak listów z okresu lwowskiego, a z okresu wileńskiego pozostało tylko kilkadziesiąt listów z lat 1937—1939, tak więc korespondencja dotyczy głównie toruńskiego okresu życia i działalności Tadeusza Czeżowskiego. Jest to przede wszystkim korespondencja naukowa z filozofami polskimi, a także z uczonymi zagranicznymi — niemieckimi, amerykańskimi, angielskimi i francuskimi. Profesor utrzymywał też szerokie kontakty korespondencyjne ze swoimi uczniami, którzy po wojnie znaleźli się w różnych krajach, w tym sporo listów z jego uczniami narodowości żydowskiej, którzy zamieszkali po wojnie w Izraelu. Po liczbie zachowanej korespondencji z poszczególnymi osobami i instytucjami można określić stałych korespondentów Tadeusza Czeżowskiego. Byli to: Izydora Dąbska, Henryk Elzenberg, Abraham Fessel, Daniela Gromska, Zbigniew Jordan, Maria Kokoszyńska-Lutman, Antoni Korcik, Tadeusz Kotarbiński, Ta-

deusz Kwiatkowski, Narcyz Łubnicki, Jan Ostrowski, Józef Reutt, Adolf Richter, Maria Rzeuska, Helena Skawińska, Helena Słoniewska, Władysław Tatariewicz, Zbigniew Zwinogrodzki. Spośród instytucji: Polska Akademia Nauk, Polskie Towarzystwo Filozoficzne i „Studia Filozoficzne”.

VI. MATERIAŁY INNE I OSÓB OBCYCH

Są to zbiory materiałów, które nie weszły w skład wyżej omawianych grup rzeczowych. Stanowią je zbiory map, planów, informatorów i przewodników turystycznych związanych z zainteresowaniami Tadeusza Czeżowskiego z lat 1874—1934.

W tej grupie znalazły się także prace i materiały naukowe różnych osób, które były w większości przypadków przekazywane Tadeuszowi Czeżowskiemu do recenzowania, a także inne prace związane z różnymi zainteresowaniami twórcy spuścizny.

Znajduje się tu także niewielki zbiór różnych druków i pism ulotnych z lat 1974—1977, świadczący o zainteresowaniu Tadeusza Czeżowskiego sprawami społeczno-politycznymi kraju.

Jak wynika z powyższego zarysu, pozostawione przez Tadeusza Czeżowskiego archiwalia są niezwykle cennym zbiorem materiałów nie tylko do biografii tego wybitnego uczonego, ale również do dziejów różnych dyscyplin i dziedzin, którymi się interesował — przede wszystkim oczywiście najszerszej rozumianej filozofii, logiki, ale np. także do dziejów szkolnictwa wyższego, turystyki, organizacji turystycznych i innych.